DESPRE STAREA ACTUALĂ A LUI *U* FINAL ÎN GRAIUL AROMÂNILOR DIN GRABOVA (GREAVA), ALBANIA

ADRIAN TURCULEȚ

1. INTRODUCERE

Graiul aromânilor din Grabova/Greava (alb. Grabovë) „formează un mic grup dialectal" împreună cu localitățile învecinate Nicea şi Lunca (Saramandu 2014: XXX). Graiul grabovean este menționat de G. C. Roja la 1809 (*apud* Saramandu 2017: 136) şi a fost numit, uneori, şi „ moscopolean" (Saramandu 1972: 19, 171–172; 1978: 334; 1984: 427–429; Bardu 2005). Într-un studiu de sinteză despre răspândirea lui *-u* în graiurile aromîne, N. Saramandu (1978, reluat în 1984: 429) constată că graiul grabovean are *u* final „şoptit" după o singură consoană (afară de *m*[1]) sau după un grup consonantic (afară de *muta cum liquida*) şi „silabic" după grupul *muta cum liquida*[2].

Se ştie că *-u* se realizează la finalul enunțului fonetic, inclusiv când acesta se reduce la un cuvânt rostit izolat, şi dispare în fonetică sintactică, atunci când lexemul susceptibil de a primi *-u* se rosteşte legat de cuvântul următor (Petrovici 1959/1970: 52[3], Neiescu 1976, Saramandu 1978)[4]. Față de lucrările anterioare, cercetarea noastră prezintă situația actuală a lui *-u* la Greava dintr-o altă perspectivă, aceea a contextelor lingvistice în care se exercită funcția demarcativă a lui *u* final şi a rolului comunicativ al acestuia.

[1] *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* consemnează la Greava (pct. 22) prezența lui *-u* după *m: luuamŭ* (h. 193), *s-luomŭ* (h. 196), *dorpmŭ* (h. 239, 240) etc.

[2] În Saramandu 1978 nu se face distincția dintre grupul *muta cum liquida* şi celelalte grupuri consonantice finale.

[3] Acest *-u* (sau, după E. Petrovici, caracterul rotunjit/bemolat al consoanei) poate fi implicat în modificarea vocalei inițiale a cuvântului următor (*ibidem*).

[4] Pentru situația asemănătoare a lui *-u* în graiurile dacoromâne, vezi, în special, Petrovici 1952; Puşcariu 1959/1994: 116–117; Teaha 1961: 51–53.

FD, XXXIX, Bucureşti, 2020, p. 173–188

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

2. METODOLOGIE

2.1. Corpus

Observațiile noastre se bazează pe date din arhiva *Atlasului multimedia prosodic român* (*AMPROM*), III. *Dialectele aromân şi meglenoromân*, înregistrate într-o anchetă întreprinsă între 8 şi 12 octombrie 2012[5].

Ancheta AMPROM[6] constă în înregistrarea a două chestionare: unul fix şi altul semi-spontan, aplicate la cel puțin doi subiecți, şi a unor conversații scurte între anchetator şi informator sau între informatori. Specificul primului chestionar este reducerea numărului de lexeme utilizate în favoarea unui număr mare de ocurențe ale acestora[7] în contexte specifice care favorizează cercetarea intonației.

Chestionarul fix al AMPROM folosit la Greava conține 45 de propoziții cu structura SVO, de tipul: *Mveasta (tineră/nao, mu şată, di căsăbă) vede-un capidan (analtu, mintimen, di Ferica)* care au fost rostite de către doi informatori în patru modalități diferite: enunțiativă afirmativă şi negativă şi interogativă afirmativă şi negativă. Fiecare enunț a fost rostit de câte trei ori de informatorul II şi de câte două (rar, trei) ori de subiectul I. Chestionarul semispontan este format din cca. 84 de enunțuri uzuale şi are ca scop verificarea modelelor melodice obținute cu chestionarul fix, precum şi înregistrarea altor tipuri de enunțuri decât cele prevăzute în primul chestionar. Cei doi informatori graboveni sunt:

I. Valentina Prifti, 48 de ani, şcoală medie, soția preotului aromân din Gramsh, unde locuieşte în prezent;

II. Todi Buzo, 49 de ani, a urmat o „şcoală de tehnologie" şi facultatea de istorie în Tirana; este om de afaceri şi, în prezent, locuieşte mai mult în Gramsh, unde are o firmă de construcții.

În datele obținute cu ajutorul chestionarului fix, cuvintele care ne interesează aici, pasibile de a primi un *-u,* sunt patru, şi anume, substantivele *căpitan* (pronunțat *capidan, capedan, căpedan, capitan, căpitan*), *călător* (*calator, calător, călător, cărător*), *picurar* 'păstor' şi adjectivele *mintimen* (*mîntimen, mintimean, mintimin*) 'deştept, înțelept' şi *analt(u)* (*ănaltu, înaltu, analt*).

2.2. Analiza auditivă şi acustică a datelor

Potrivit tehnicii folosite la proiectul AMPER[8], preluată şi de AMPROM, elementele vocalice au fost segmentate, notate fonetic în sistemul IPA şi analizate

[5] La anchetă a participat cercetătorul Nistor Bardu, vorbitor nativ al graiului grabovean.

[6] Despre AMPROM, vezi, mai recent, Turculeț 2013.

[7] Numărul mare de ocurențe permite aplicarea unor procedee statistice.

[8] Pentru AMPER = *L'Atlas Multimédia Prosodique de l'Espace Roman,* vezi, mai recent, *Intonations romanes.* Coordonné par Paolo Mairano, broşură + DVD, publicată ca n° 4 hors-série – 2011 al revistei *Géolinguistique*, cu ocazia împlinirii unui deceniu de la lansarea proiectului.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

acustic cu programul Prat. Segmentarea şi notarea variantelor lui *u* final se bazează, în primul rând, pe perceperea auditivă, dar şi pe analiza acustică (a oscilogramei şi spectrogramei) acestora. Sunetul vocalic *-u* care însoţeşte rostirea unei consoane „finale" se realizează în două variante de bază: *u silabic*, adică vocală plenisonă, şi *ŭ nesilabic*, distincţia dintre ele fiind percepută, în ciuda unor situaţii limită ambigue, cu ajutorul tăieturii silabice care precedă consoana finală urmată de *-u*. Varianta nesilabică este numită frecvent şi „*-u* şoptit", adică fără vibrarea coardelor vocale (de ex., Capidan 1932: 287; Saramandu, loc. cit.; Neiescu 1976) sau „*-u* scurt" (Caragiu-Marioţeanu 1968: 35; Saramandu 1984: 428). În unele cazuri, însă, analiza spectrografică prezintă (resturi de) vibraţii vocalice (f0) şi chiar formanţi asemănători cu cei ai vocalei *u,* cel puţin în prima porţiune a emiterii, precum şi o durată a lui *-ŭ* comparabilă cu cea a unor vocale neaccentuate pline[9]. Mai potrivită pare a fi denumirea „*-u* redus" (de ex., Puşcariu 1994: 117), întrucât intensitatea scăzută, în jurul a 50–60 dB, este o constantă a acestui *-ŭ* asilabic.

În acord cu cercetările anterioare, am notat o variantă mai puţin perceptibilă a lui *-ŭ* cu ajutorul unei paranteze: (*ŭ*; acest sunet este, de regulă, surd, lipsit de vibraţii vocalice. Nu am notat cazurile în care consoana finală era urmată de vibraţii slabe imprecise; probabil în asemenea cazuri, dialectologii notează (în paranteză tăiată) un *u* foarte slab perceptibil, mai mult „ghicit" după rotunjirea buzelor informatorului (Puşcariu 1959/1994: 117; Petrovici 1958/1970: 51). Sporadic, *-u* se deschide la *o*. În locul lui *-u* apar, rar, timbre vocalice finale neutre: *î, â, ă*[10]; am notat caracterul non-vocalic al acestor segmente printr-un semicerc pus dedesubt. Aceste elemente vocalice pot fi, de asemenea, silabice sau nesilabice (vezi tabelele de mai jos).

3. REZULTATE

3.1. Datele chestionarului fix

În tabelele următoare, realizate pe baza chestionarului fix, indicăm numărul de ocurenţe ale consoanei finale însoţite de un timbru vocalic final (*u, o, î, ă*) vs numărul total de ocurenţe ale consoanei finale (cu sau fără timbru vocalic)[11] în cele patru cuvinte cercetate.

[9] Vezi, de exemplu, datele acustice ale unor *u* finali indicate în § 4.2.

[10] La subiectul I apare de două ori, potrivit tendinţei de deschidere a finalei, chiar un *a* închis, uşor posterior.

[11] Numărul ocurenţelor totale nu este egal la cei doi informatori, deoarece de la inf. I s-au cerut, în general, câte două repetiţii ale enunţurilor, iar de la inf. II câte trei repetiţii.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

Tabelul 1
Numărul de ocurențe ale timbrelor vocalice finale în *căpitan*

căpitan	ŭ	(ŭ	u	o	î/ â	î̯/â̯	ă	a	Total ocurențe
Finală enunț (număr curențe)	I: 21 II:19	I: 2 II: 9	I:23 II:7	I:1 –	I:1 II:1	I:2 II:1	I:2 –	–	I: 86 II: 120
Finală temă (SN)	I: 9 II: 19	– II: 1	I: 10 II: 18	I: 4 –	I: 2 II: 1	I: 3 II:3	I: 3 –	I: 1 –	I: 71 II: 96
În interiorul SN	I: 1 II: 4	–	I: 2 II: 1	–	–	–	I: 1	–	I: 54 II: 72
În interiorul SV	– II: 3	I: 1 II:1	I: 2 –	–	–	–	I: 1	–	I: 60 II: 64

Tabelul 2

Numărul de ocurențe ale timbrelor vocalice finale în *călător* şi *picurar*[12].

călător	ŭ	u	î	Total ocurențe	*picurar*	ŭ	u	î/ â	Total ocurențe
Finală temă (SN)	–	II:3	II:1	II:24	Final de temă (SN)	I:5	I:4	I:1	17
În interiorul SN	–	II:2	–	II:12	În interiorul SN	–	–	–	9

Tabelul 3

Numărul de ocurențe ale timbrelor vocalice finale în *mintimen.*

mintimen	ŭ	(ŭ	u	o	î/ â	î̯/â̯	ă	a	Total ocurențe
Finală enunț	I: 5 II:5	I: 2 II: 3	I:7 II:4	I:1 –	I:1 –	– –	I:1 –	I:1 –	I: 26 II: 36
Finală temă (SN)	– II: 9	– –	I: 3 II: 12	– –	I: 2 II:1	I: 1 II:2	I:2 –	– –	I: 29 II: 36

Tabelul 4

Numărul de ocurențe ale timbrelor vocalice finale în *analtu.*

analtu	ŭ	(ŭ	u	o	î/ â	î̯/â̯	ă	a	Total ocurențe
Finală enunț	– –	– II: 1	I:15 II:10	I:2 –	– –	– II:1	I:1	– –	I: 18 II: 24
Finală temă (SN)	– –	– –	I: 17 II: 24	– –	– –	– –	– –	– –	I: 17 II: 24

[12] Inf. I nu foloseşte cuvântul *călător*, care a fost înlocuit cu *picurar.*

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

Tabelul 5

Numărul de ocurențe ale timbrelor vocalice finale în cuvintele *căpitan* şi *mintimen* situate la finala enunțurilor declarative şi interogative.

căpitan	ŭ	(ŭ	u	o	î/ â	i̯/ă̯	ă	a	Total ocurențe
declarative	I: 10 II:2	I: 3 II: 6	I:4 II:1	– –	– –	I:1 –	– –	–	I: 43 II: 60
interogative	I: 10 II:17	– II: 4	I: 22 II: 6	I: 1 –	I: 1 II: 1	I: 1 II:1	I: 2 –	– –	I: 44 II: 60
mintimen	ŭ	(ŭ	u	o	î/ â	i̯/ă̯	ă	a	Total ocurențe
declarative	I: 4 II:1	I: 2 II: 1	I:3 II:1	I:1 –	– –	– –	– –	I:1 –	I: 14 II: 18
interogative	I:2 II: 5	– II:2	I: 5 II: 3	– –	I: 1 –	– –	I:1 -	– –	I: 12 II: 18

Singurul cuvânt din chestionarul fix care prezintă *-u* după un grup consonantic este adj. *analtu* (*ănaltu, înaltu*); forma curentă (inclusiv în rostirea izolată) este cu *-u* silabic. Subiectul I are *analtu* de 15 ori, de două ori *ănalto* şi o dată *ănaltă.* Subiectul II are tendința de a pierde pe *-u*, care apare doar în 10 cazuri (din 24 posibile); în câte un exemplu are *-ŭ* şi *-i̯*, în două exemple se percepe clar explozia lui *t*, iar în câteva cazuri *t* este imploziv, (aproape) imperceptibil. La finala temei, *u* silabic se păstrează în toate cazurile, la ambii subiecți, evitând formarea unui grup consonantic insolit cu consoana *v(ede)*; vezi tabelul 4.

3.2. Datele semispontane

Distribuția aleatorie a lexemelor nu permite aprecieri statistice asupra ocurenței lui *-u.* Impresia generală este că acesta are o frecvență mai redusă decât în vorbirea controlată, mai lentă. În marea majoritate a cazurilor, *-u* este silabic. Câteva exemple:

Inf. I: *caş**u**...; feci**u*** [perf. s. 1] ~ *feci, mi sculai, ancuprai; (Lena/Tachi dă-ń) un mer**u***! (de 3 ori) ~ *mer**ŭ*** ~ *mer**o**; om**u*** (*Nu yini omu la noi*?) ~ *om* (de 2 ori); *restoran* (de 3 ori) ~ *restoran(**ŭ*** ~ *restoran(**ă̯**; văr* (de 2 ori) ~ *vîr* (de 2 ori) ~ *vrom* (< *văr* + *om*) ~ *văr(**ŭ*** ~ *vărâ*.

Inf. II: *ancuprai**ŭ*** [perf. s. 1], *lai**ŭ*** ~ *ancuprai, fui, mi sculai, împlei, intrai; aţel* ~ *aţel**u**, (pân cu) caş**u** ...; ciros**u**!* (de 4 ori) ~ *cirosî!; el**u**; gîlet(**ŭ*** (de 2 ori) ~ *gîlet* (de 2 ori), *mer**u*** (de 4 ori) ~ *mer* (de 2 ori); *năs**u*** ~ *năs, om**u*** (de 2 ori) ~ *om* (de 2 ori), *(tu) tualet**u**.*

Forma frecventă *vădzui* [perf. s. 1] apare de peste zece ori la ambii subiecți numai fără *-u.* Adverbele *căt/cît* şi *cum* au numai aceste forme.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

În unele cazuri poate fi vorba de forma nearticulată cu *-u* sau de forma articulată: inf. II: *Uă, a loat foc**u**!... ~ ! Foc**u**! Foc**u**!* La inf. I *yin**u*** apare de 14 ori alături de câte o dată *yin**ŭ***, *yin(**ŭ**, yin**ă*** şi *yin**â**,* iar inf. II are de 20 de ori *yin**u*** şi de 2 ori *yin*. Îndoiala poate fi cu privire la întrebarea *Bei yinu?;* în alte contexte ar trebui să fie forma nearticulată: *Bei yinu, ma bir(ă)?, Nu beu: ne yinu, ne biră.*

U final silabic după un grup de două consoane a fost înregistrat în *prăndz**u*** ~ *(feciună) prândz**â*** (inf. I), *s-ti hîrdzesc**u*** (conj. prez. 1); după *muta cum liquida: lucr**u*** (inf. II); adv. *cănd**u*** apare o dată la inf. II, evitând un grup consonantic: *căndu va s-negă* vs forma curentă *căn/cîn* (de 7 ori); inf. I are *cînd* şi *cînd**ă*** (câte o dată), *cîn**ă*** (de 2 ori) şi *cîn/cân* (de 5 ori).

Se confirmă tendința mai pronunțată la inf. I de a înlocui pe *-u* cu timbre vocalice de tipul *î, â, ă* care servesc, de asemenea, ca mărci ale continuării ezitante.

4. DISCUȚII

4.1. Datele chestionarului fix

Din tabelele precedente (1–5) se observă că apariția lui *u* final nu este consecventă în nicio poziție şi că frecvența sa diferă în funcție de contextele în care se realizează. Lăsând deoparte adjectivul *analtu,* ratele de ocurență, în ordine descrescândă, sunt:

– la finalul absolut al enunțului, adică al frazei fonetice (intonaționale) totale (*IP*): 54,65% la inf. I şi 29,16% la inf. II în cuvântul *căpitan;* 57,69% la inf. I şi 33,33% la inf. II în *mintimen;*

– la finalul temei, adică al unei fraze intonaționale intermediare (*ip*): 32,39% la inf. I şi 39,58% la inf. II în *căpitan;* 10,34% la inf. I şi 58,53% la inf. II în *mintimen;* 52,54% la inf. I în *picurar* şi 16,66% la inf. II în *călător;*

– în interiorul sintagmelor nominale (SN): *un căpitan/picurar/călător mintimen, un căpitan di Fer(i)că, un căpitan analtu* sau al sintagmelor verbale (SV): *vede un căpitan mintimen/di Fer(i)că/analtu,* ocurența lui *-u* este rară (ca. 6%) sau lipseşte complet (la inf. I în *picurar (mintimen)*).

Există unele diferențe între cei doi subiecți: la inf. I *-u* este mai frecvent la finală absolută: 62 (I) vs 47(II) ocurențe, în timp ce la inf. II este mai frecvent la finala temei: 63 (II) vs 35 (I) ocurențe şi în interiorul sintagmei: 11 (II) vs 6 (I) ocurențe. Aceasta corespunde faptului că inf. II are un control mai atent al structurii enunțului, tematizând mai frecvent SN şi punând în evidență lexemele componente, printr-o rostire uneori sacadată (de exemplu, în fig. 5) .

4.1.1. *La finalul enunțului*, tabelul 5 prezintă diferențe mari (mai ales la inf. II) de frecvență a ocurenței lui *-u* legate de modalitatea enunțului şi, implicit, de funcția comunicativă a lui *-u:*

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

În enunțurile *declarative* (afirmative şi negative), frecvența de ocurență a lui *-u* în cuvântul *căpitan*[13] este de 39,53% la inf. I şi de 11,66% la inf. II, în timp ce, în enunțurile *interogative* (afirmative şi negative), frecvența de ocurență a lui *-u* este de 52,27% la inf. I şi de 45% la inf. II.

Frecvența mai mare a lui *-u* (în multe cazuri silabic şi alungit) în interogativele totale se explică prin încadrarea sa în conturul melodic terminal (CT) al acestor enunțuri. Modelul melodic interogativ cel mai frecvent folosit de subiecții no ştri prezintă un CT ascendent prelungit pe silaba finală neaccentuată. În cuvântul final, tonul fundamental f0 urcă pe vocala accentuată şi continuă (în cazul unui cuvânt paroxiton sau proparoxiton) ascensiunea pe silaba (silabele) finală neaccentuată, în care atinge nivelul cel mai înalt[14]; în sistemul ToBI am notat acest CT: H*¡H%. Impresia auditivă este de „accent mutat spre dreapta" (Dascălu-Jinga 2001: 132); atunci când saltul f0 pe vocala finală este mare, asociat cu alungirea vocalei finale şi cu o intensitate mare, accentul secundar final pare chiar să domine accentul primar al cuvântului; vezi fig. 1: *-a* are durata (214 msec.) şi f0 (292 Hz) cele mai mari din enunț; intensitatea (75 dB) este de asemenea considerabilă pentru finalul enunțului.

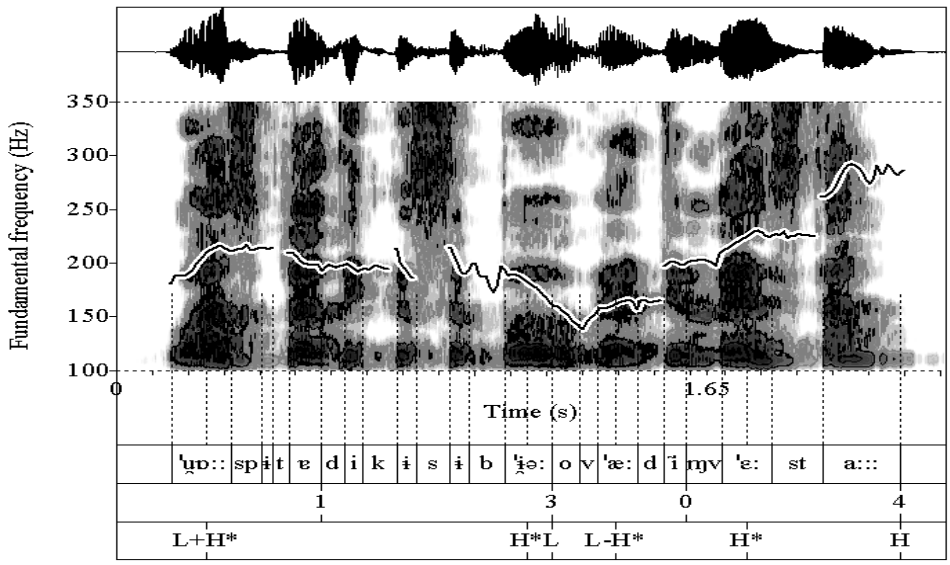

Figura 1. Oscilograma, spectrograma, curba F0, transcrierea fonetică şi notarea prozodică[15] a interogativei totale (*Oaspîta di cîsîbă*) *o* (*veadi-mveasta*)? rostită de inf. I.

[13] În ceea ce priveşte adjectivul *mintimen,* la inf. I predomină şi în declarative formele cu *-u* (sau alt timbru vocalic) care par a fi rostirea *normală* a acestui cuvânt. Numărul de ocurențe ale acestui cuvânt este redus.

[14] În Turculeț, Bibiri, Mironescu 2013, am numit acest CT, cu o largă răspândire la vorbitorii dacoromâni ai limbii literare, *ascendent continuat* (cf. engl. *continuation rise*).

[15] În intervalul al doilea am notat indicii de limită: 0 = între cuvinte unite în fonetică sintactică, 1 = limită normală între cuvinte, 2, 3 = limite de frază intermediară, 4 = limită de enunț. Din motive tehnice, în intervalul al treilea nu apare semnul % care marchează tonul de limită.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

Când cuvântul final este oxiton şi terminat în consoană (*căpitan, mintimen*), *u* final joacă rolul ultimei vocale neaccentuate din neoxitone (*mveasta, oaspita*): în multe cazuri, el este silabic şi alungit şi poartă un accent secundar puternic; vezi fig. 2, în care cuvântul *căpitan* poartă atât emfaza interogativă, cât şi emfaza specială a accentului nuclear (frastic) în enunț; în fig. 2: *-u* are durata de 178 msec. şi f0 de 241 Hz, cele mai mari din enunț.

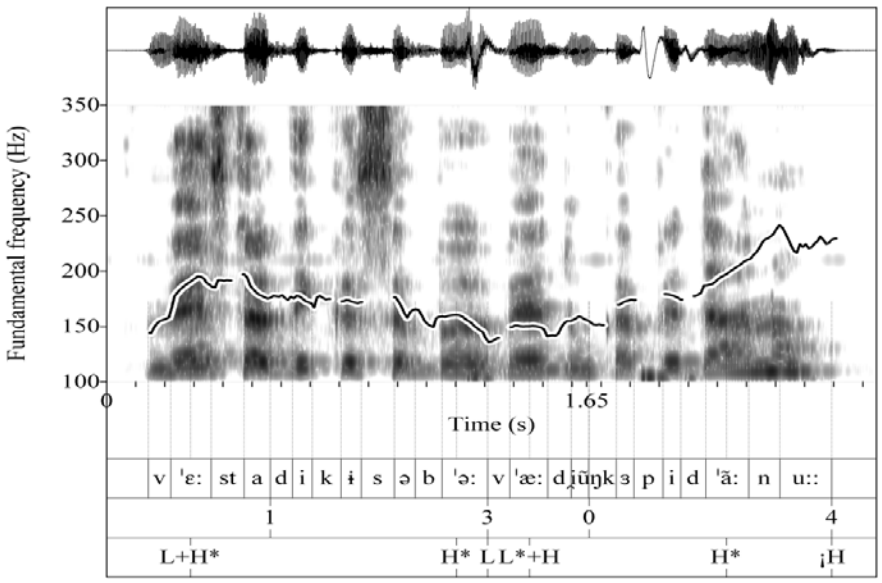

Figura 2. Oscilograma, spectrograma, curba F0, transcrierea fonetică şi notarea prozodică a interogativei totale (*Vesta di cîsăbă*) (*veadi-un căpidan**u***)? rostită de inf. I.

Atunci când cuvântul final are accentul în frază (nuclear), informatorul II prezintă şi un alt CT, cu un ton modulat complex: ascendent-descendent (pe silaba accentuată, care predomină prin f0, intensitate şi durată)-ascendent (pe ultima silabă care primeşte un accent secundar)[16]; îl notăm ca un accent muzical tritonal: L-H*-L sau bitonal H*-L urmat de un ton de limită !H%; vezi fig. 3: *-u* are a doua valoare a duratei (191 msec.) şi a f0 (201 Hz) după vocala accentuată finală *a* (230 msec. şi 217 Hz).

[16] Acest CT a fost descoperit de A. Avram (1973) în zona Câmpulung-Muscel şi descris ca o „intonație complexă", pe care o reprezintă printr-o tildă: ~. L. Dascălu-Jinga (1986a/2001) a numit acest model melodic „intonația de Muscel" şi i-a atestat prezența (şi) în Țara Oltului.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

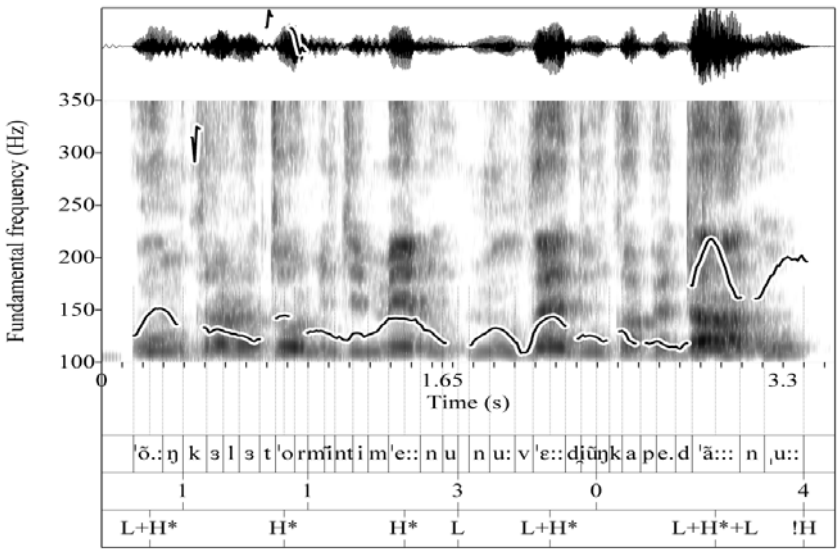

Figura 3. Oscilograma, spectrograma, curba F0, transcrierea fonetică şi notarea prozodică a interogativei totale (*On călător mintimen**u***) # (*nu vedi-un capedan**u***)? rostită de inf. II.

4.1.2. *La finalul temei*, rolul lui *-u* este similar celui de la finalul interogativelor totale: de a susţine, prin prelungirea tonului, intonaţia de continuitate. Sintagma nominală (SN) care reprezintă subiectul (simplu sau extins) al enunţului este, în mod frecvent, tematizată prin intonaţie de către ambii subiecţi (v. fig. 1–5, 7)[17]. Tema devine o frază intonaţională intermediară prin mijloace prozodice: modificarea liniei melodice prin suspendarea tonului la un nivel înalt (vezi fig. 4) sau prin coborârea lui la nivelul de bază al registrului tonal al vorbitorului (vezi fig. 1–3); prin alungirea vocalei accentuate din finala temei sau şi a vocalei neaccentuate finale (*prepausal lengthening*): în fig. 1 *-ă* durează 128 msec., diftongându-se la *i̯ă;* tema este reluată prin pronumele neaccentuat *o*; în fig. 2 *-ă* are 170 msec.; în fig. 4 se alungesc ultimele două silabe din *căpidanu* şi *-u* durează 103 msec.; printr-o pauză mai scurtă (în fig. 3 – 54 ms) sau mai lungă (în fig. 4 – 170 msec.), SN poate fi izolată de SV.

4.1.3. *În interiorul sintagmei (SN* sau *SV)*, ocurenţa lui *-u* este rară şi se produce atunci când cuvintele din enunţ sunt rostite rar, sacadat (vorbitorul î şi reprezintă fiecare cuvânt în parte) sau când vorbitorul ezită (de exemplu, la alegerea unui determinant); semnalele acustice care marchează limita frazei intonaţionale sunt acelea şi ca la finalul temei: modificarea tonului, alungirea vocalei accentuate sau şi a vocalei finale neaccentuate, pauza. În fig. 5 vocalele

[17] În cadrul unui proiect consacrat frazării intonaţionale în patru limbi romanice (catalana, italiana, spaniola şi portugheza) s-a constatat că, în cadrul enunţurilor cu structura SVO, frazarea (S)(VO) este utilizată în toate aceste limbi şi este cea mai obişnuită frazare în spaniolă şi catalană (Frota *et alii* 2007).

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

finale „adăugate” *-u* (71 msec., 72 dB, 150 → 120 Hz) şi *-î* (58 msec., 70 dB, 194 → 128 Hz) servesc la coborârea tonului la nivelul inferior al registrului tonal; *călatoru* este urmat de o pauză de 62 msec.; cuvintele din SN sunt rostite sacadat.

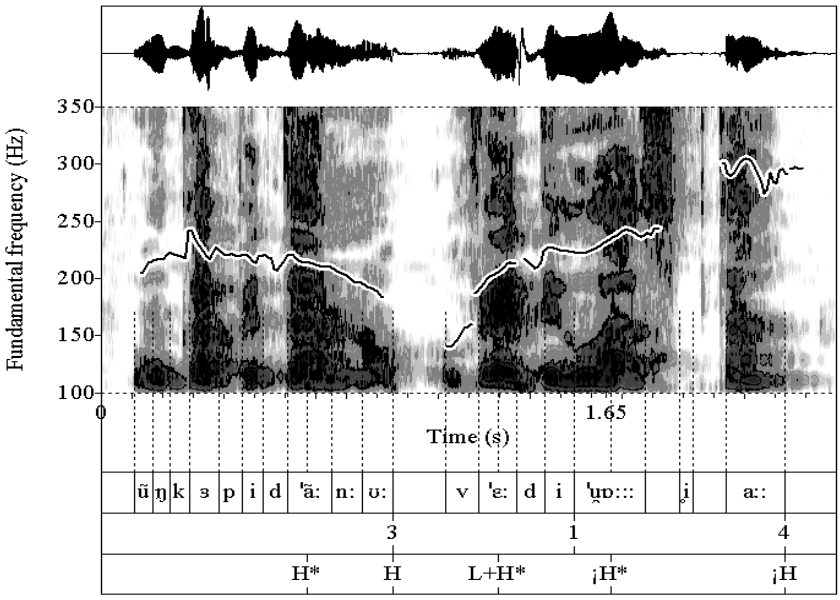

Figura 4. Oscilograma, spectrograma, curba F0, transcrierea fonetică şi notarea prozodică a declarativei afirmative (*Un căpidan**u***) # (*vedi oaspita*)? rostită de inf. I.

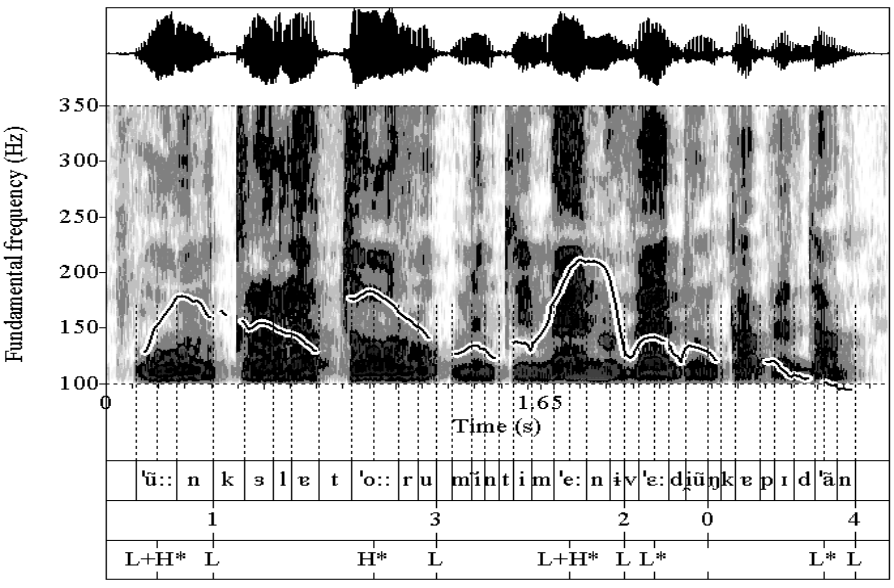

Figura 5. Oscilograma, spectrograma, curba F0, transcrierea fonetică şi notarea prozodică a declarativei afirmative (*Un călător**u***) # (*mintimen**î***) (*vedi-un capidan.*) rostită de inf. II.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

4.2. DATELE SEMISPONTANE

Datele semispontane confirmă rezultatele obținute cu chestionarul fix, adăugând noi tipuri de enunțuri. Ocurența lui *-u* contribuie la:

– realizarea CT al unor întrebări curente, ca *Bei yin**u**?* din fig. 6: *-u* alungit (218 msec.) permite modularea tonului de la vârful cel mai înalt – 327 Hz la 146 Hz, care marchează atât CT, cât şi accentul în frază pe *yinu*;

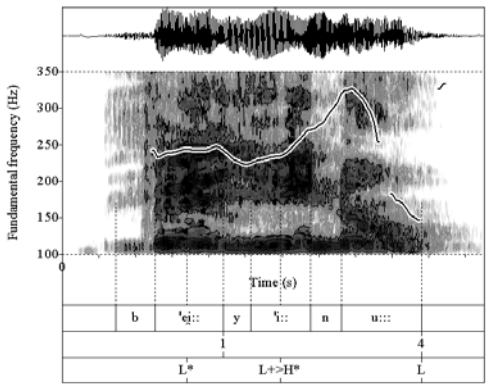

Figura 6. *Bei yin**u**?* (inf. I)

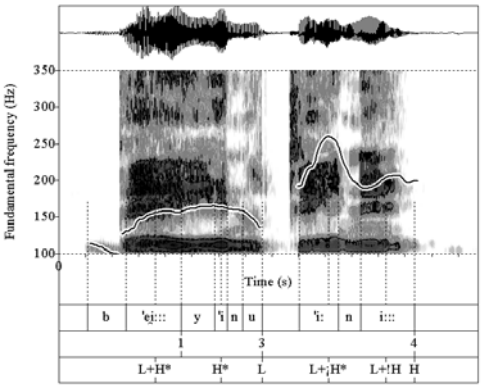

Figura 7. (*Bei yin**u***) # (*tini*)*?* (inf. II)

– tematizare: în fig. 7: *Bei yin**u*** # *tini?* (inf. II): *-u* (74 msec.) susține coborârea tonului la nivelul inferior (158 → 127 Hz) şi izolarea temei; după o pauză de 138 msec. urmează rema cu un CT complex ascendent-descendent-ascendent (cf. fig. 3) care marchează emfaza interogativă şi accentul în frază; în alt exemplu: *El**u*** *esti: un:: oaspiti-a ńĕu, Adrian.* (inf. II): *-u* are 81 msec., ton înalt susținut (215 Hz) şi intensitatea 69 dB;

– marcarea frazelor intonaționale intermediare ale interogativelor alternative, ca în fig.8: (*Bei yin**u**:*) # (*ama bei:**u***:) # (*apă*)*?* (inf. II): *-u* alungit (135 msec.) susține ascensiunea tonului (continuitate majoră) la finalul primei fraze intonaționale intermediare urmată de o pauză de 133 msec.; a doua frază intermediară se termină pe un ton mediu (continuitate minoră, marcând o ezitare sau, mai curând, o sugestie ironică) pe diftongul *(b)ei*; este remarcabilă prelungirea diftongului *ei* ultralung (445 msec.) cu un *-u* (108 msec.) utilizat ca marcă a ezitării;

– marcarea frazelor intonaționale intermediare ale interogativelor dubitative, ca în fig. 9: (*S-neg**u***), (*ma s-nu neg**ŭ***)*?* (inf. II): *-u* alungit (172 msec.) menține tonul la un nivel ridicat (257 Hz), marcând continuitatea majoră la finalul primei fraze intermediare; *-ŭ* de la finalul enunțului are durata 72 msec., f0 – 99 Hz şi intensitatea 55.5 dB;

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

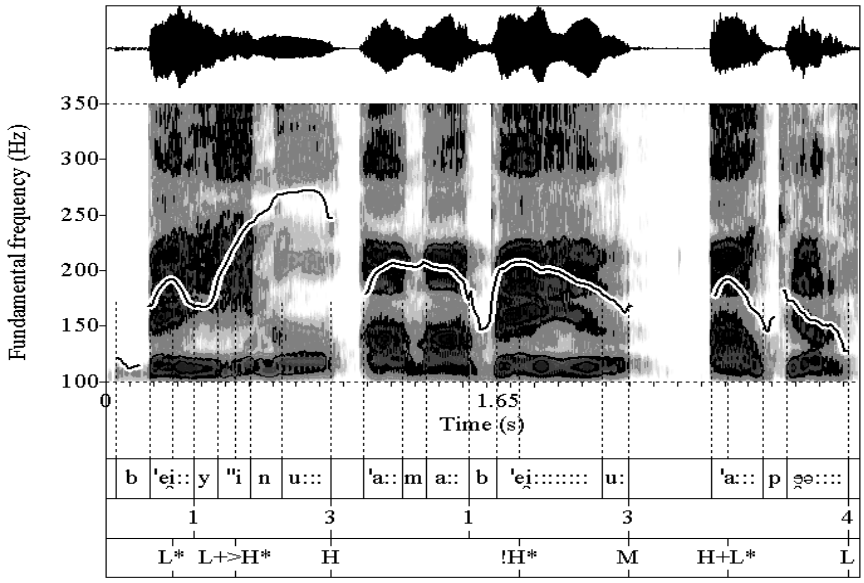

Figura 8. Oscilograma, spectrograma, curba F0, transcrierea fonetică şi notarea prozodică a interogativei alternative (*Bei yin**u***) # (*ama bei-**u***) # (*apă*)*?* rostită de inf. II.

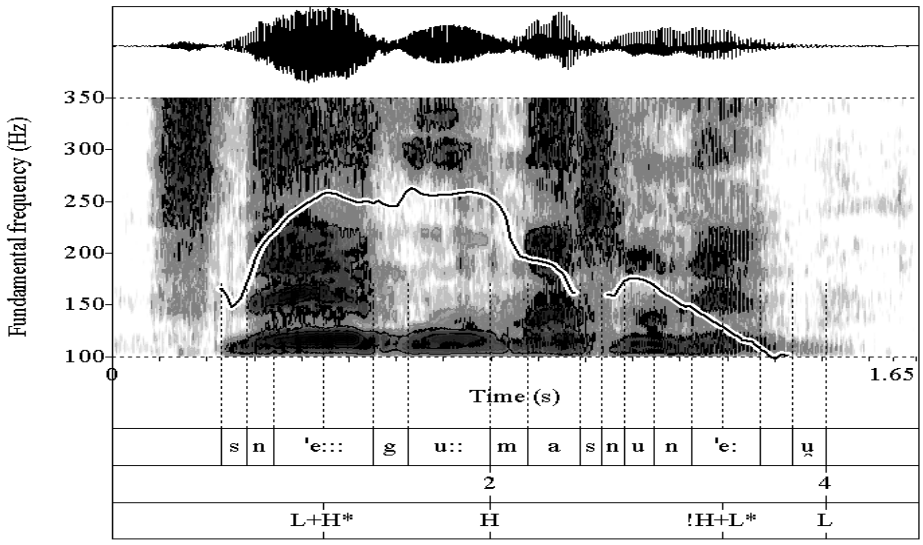

Figura 9. Oscilograma, spectrograma, curba F0, transcrierea fonetică şi notarea prozodică a interogativei dubitative (*S-neg**u***), (*ma s-nu neg**ŭ***)*?* rostită de inf. II.

– marcarea frazelor intonaționale intermediare în enunțiative alternative, ca în [Nu beau] (*Neță yin**u***), (*necă birâ*). (inf. I): *-u* are 82 msec., ton înalt susținut: 289

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

Hz., intensitate 80 dB; în enumerări: ... (*mesî tu tualet**u***), (*laĭŭ ochi*)... (inf. II); *-u* are 110 msec., ton înalt susţinut (207 Hz), intensitatea 67 dB.

În afara CT al interogativelor, *-u* este folosit frecvent şi la finalul altor tipuri de enunţuri care se adresează interlocutorului, solicitând o reacţie din partea acestuia:

– imperative: *Tachi-ń dă-ń un mer**ŭ**!* (inf. I): *-ŭ* (60 msec., intensitatea 55 dB) semiafonizat păstrează vibraţii vocalice slabe;

– urări: *Haide ciros**u**! -u* are 124 msec., intensitatea 56 dB şi ton descendent (110 Hz); *Ai pe-avem**u** ciros**u**!* (inf. II); *-u_1* (103 msec., 55 dB, ton descendent) şi *u_2* (271 msec., 67.5 dB, ton suspendat la un nivel mediu) prelungesc în mod expresiv urarea la ciocnirea paharelor;

– imprecaţii: *S-ti cură Dumdză! # tini mistreţ de om**u**!* (inf. II); *-u* durează 103 msec., are intensitatea 53 dB şi ton descendent; *S-ti ia dracu tini ş-aţel deadun**ŭ**!* (inf. II); *-ŭ* este surd, are durata de 72 msec. şi intensitatea de 52 dB;

– strigăte de ajutor: *Foc**u**!* (inf. II); *-u* (101 msec., 235 Hz) facilitează perceperea lui *c*, prelungeşte tonul ridicat şi durata strigătului; *o* durează 244 msec.

Am precizat (§ 4.1.1, cf. fig. 1 şi 2) că *u* final se comportă în CT al interogativelor totale ca orice vocală finală neaccentuată, fapt care explică şi frecvenţa utilizării sale în varianta silabică. Situaţia este aceeaşi în toate cazurile enumerate aici, în care funcţiile vocalei finale neaccentuate, inclusiv ale lui *-u,* se exercită în cadrul intonaţiei[18]. Adăugăm aici şi vocativele (la care nu avem exemple cu *-u*), mai ales cele strigate, la distanţă, în care se produce o alungire considerabilă a vocalei finale neaccentuate, care primeşte un accent secundar sau dominant: *Táchì:* !, *Lèná:* ! În graiurile în care vocalele finale neaccentuate au funcţii la nivelul intonaţiei se realizează o opoziţie între vocalele finale neaccentuate din frazele intonaţionale cu CT *terminativ* şi cele din frazele cu CT *continuativ*. În primul caz, vocalele finale neaccentate se afonizează şi se reduc (ca durată şi intensitate)[19], în al doilea caz, ele se alungesc şi capătă o intensitate mai mare.

Este plauzibilă ipoteza că *u* final exercită funcţii legate de intonaţia enunţului, ca cele stabilite mai sus, şi în alte varietăţi ale românei, inclusiv în graiurile dacoromâne, mai ales în cele în care *-u* este frecvent silabic. Un asemenea caz este participarea lui *-u* în unele graiuri din Bihor la „intonaţia de Leleşti" descrisă de Dascălu-Jinga (1986b/2001). Caracteristica principală a acestui model intonativ este alungirea vocalei finale (sugerată prin expresia folosită de localnici (*vorbeşte*) *pă lungu*) însoţită de o modulaţie uşoară a tonului. Folosită mai ales în enunţuri declarative, această intonaţie are conotaţii de tipul „argumentativ", „insistent", „emfatic".

[18] La marcarea modalităţii enunţului, se adaugă conotaţii ale intonaţiei în sens larg, numite uneori „culoarea" vocii: „decisă" sau „ezitantă", „mirată", „emoţionată", „ironică", „persuasivă".

[19] Afonizarea/reducerea vocalelor finale (mai ales neaccentuate) în limba română a fost remarcată de numeroşi cercetători. Între factorii care favorizează această rostire (v. Lombard 1935: 137 urm., Avram 1961: 20-43, Vasiliu 1965: 100 urm.) trebuie menţionată şi modalitatea (intenţia comunicativă) a enunţului.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

5. CONCLUZII

În starea actuală a graiului grabovean, funcția demarcativă a lui *-u* nu se exercită în mod automat, după o lege fonetică a „silabelor deschise” (Caragiu-Marioțeanu 1965, 1968).

Cazurile în care păstrarea lui *-u* are o explicație fonetică: evitarea unui grup consonantic insolit (v. exemple în §§ 3.1, 3.2) sunt relativ rare. Funcția distinctivă a lui *-u* are, de asemenea, un randament redus, perechile minimale distinse numai prin prezența acestui sunet, de tipul *laiu* (ps. I) vs *lai* (ps. II), fiind puține. Frecvența lui *-u* este în scădere, cu variații în funcție de vorbitori, de context şi de situația de vorbire.

În aceste condiții, o „revigorare” a lui *-u* s-a produs prin dezvoltarea unor funcții care țin de domeniul intonației, cu implicațiile gramaticale şi pragmatice ale acesteia. Preluând rolul vocalei finale din cuvinte neoxitone (*mveast**a,** oaspit**a***), *-u* participă la realizarea unor modele intonaționale. Împreună cu alte mărci prozodice: mi şcarea tonului fundamental, alungirea unor segmente fonice, pauza, *-u* formează CT al interogativelor totale; în cazul CT modulat: *ascendent-descendent-ascendent, -u* se comportă ca un intonem veritabil, preluând a doua ascensiune a acestui CT care îmbină emfaza interogativă cu emfaza accentului în frază. El este relativ frecvent şi la finalul altor tipuri de enunțuri (imperative, urări, imprecații, strigăte de ajutor), acte de vorbire directive şi expresive, care solicită insistent reacția verbală sau acțiunea interlocutorului.

În interiorul enunțului (al frazei intonaționale totale), *-u* are o contribuție importantă la frazarea acestuia, la delimitarea frazelor intonaționale intermediare, la reliefarea unor constituenți semantico-sintactici: tematizări, continuități majore sau minore ale unor unități sintactice subordonate sau coordonate, ezitări, enumerări. Asemănătoare frazării intonaționale este rostirea sacadată a enunțului, la care unitățile delimitate nu mai sunt constituenți semantico-sintactici, ci cuvinte prozodice, accentuale.

Sensul comunicativ cel mai general al utilizării lui *-u* în intonație este acela de a sugera continuarea discursului.

REFERINȚE

Avram 1961 = Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română,* Bucureşti: Editura Academiei Române.

Avram 1973 = Andrei Avram, *Particularități ale intonației interogative în graiul din Muscel*, în FD VII, p. 43–64.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

Bardu 2004 = Nistor Bardu, *Limba scrierilor aromâne şti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*, Constanţa: Ovidius University Press.

Caragiu-Marioţeanu 1965 = Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Din fonologia istorică a aromânei (Silabele deschise)*, în *Omagiu Rosetti,* p. 111–114.

Caragiu-Marioţeanu 1968 = Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, Bucureşti: Editura Academiei Române.

Dascălu-Jinga 1986a = Laurenţia Dascălu-Jinga, *O intonaţie sud-carpatică în Ţara Oltului*, în SCL XXXVII, 1, p. 24–48.

Dascălu-Jinga 1986b = Laurenţia Dascălu-Jinga, *Asupra intonaţiei graiului din Bihor*, în SCL XXXVII, 3, p. 221–239.

Dascălu-Jinga 2001 = Laurenţia Dascălu-Jinga, *Melodia vorbirii în limba română,* Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic.

Frota *et alii* 2007 = Sónia Frota, Mariapaola D'Imperio, Gorka Elordieta, Pilar Prieto & Marina Vigário, *The Phonetics and Phonology of Intontional Phrasing in Romance,* in *Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science,* vol. 282, p. 131–157. Hal-00142940.

Intonations romanes 2011 = *Intonations romanes,* coordonné par Paolo Mairano, «Géolinguistique» Hors-série n° 4.

Lombard 1935 = Alf Lombard, *La prononciation du roumain,* Uppsala.

Neiescu 1976 = Petru Neiescu, *Situaţia lui „**u** final" în dialectul aromân din Albania şi din Macedonia,* în SCL XXVII, p. 231–238.

Petrovici 1958/1970 = Emil Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania*, în *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti: Editura Academiei Române, p. 50–55.

Petrovici 1952 = Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română,* în SCL I, p. 127–185.

Puşcariu 1959/1994 = Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1994.

Saramandu 1972 = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii asupra sistemului fonologic*, Bucureşti: Editura Academiei Române.

Saramandu 1978 = Nicolae Saramandu, ***U** final în graiurile aromânei*, în SCL XXIX, p. 329–340.

Saramandu 2014 = Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. I, editor: Manuela Nevaci, Bucureşti: Editura Academiei Române.

Saramandu 2017 = Nicolae Saramandu, *Consideraţii asupra graiului aromânilor fărşeroţi*, în FD XXXVI, p. 127–138.

Teaha 1961 = Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti: Editura Academiei Române.

Turculeţ 2013 = Adrian Turculeţ, *Atlasul multimedia prozodic român (AMPROM)*, în FD XXXII, p. 157–172.

Tuculeţ/Bibiri/Mironescu 2013 = Adrian Turculeţ, Anca-Diana Bibiri, Andreea Mironescu*, Modele intonaţionale ale interogativelor totale în AMPROM. Poziţia emfazei interogative*, în *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion internaţional de lingvistică, Bucureşti 27–28 septembrie, 2013*, Bucureşti: Editura Academiei Române, p. 71–85.

Vasiliu 1965 = Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)

SUR L'ÉTAT ACTUEL DE *U* FINAL DANS LE PARLER AROUMAIN DE GREAVA

Résumé

L'état actuel de *u* finale dans le patois aroumain de Greava (Albanie) est étudié du point de vue des contextes intonatifs d'occurrence, en utilisant les données de l'archive AMPROM. Sa fréquence est en déclin, avec des variations entre les différents subjets parlants et, surtout, en fonction du contexte et de la situation de la parole. Les cas dans lesquels l'apparition de *-u* a une explication phonétique stricte sont rares.

Un rerenforcement de la situation de *-u* s'est produit en développant des fonctions dans le domaine de l'intonation: sa participation aux contours terminaux des énoncés interrogatifs *yes/non* et des autres énoncés avec contour mélodique de continuité, ainsi qu'à la segmentation des énoncés dans les phrases intonatives intermédiaires de divers types. Dans toutes ces situations, *-u* finale des mots oxitone (p. ex. *căpitanu*) se comporte de la même manière que les voyelles finales non accentuées des mots non-oxytones (p. ex. *mveasta*), ce qui explique sa réalisation plus fréquente dans la variante syllabique. Le sens communicatif le plus général de l'utilisation de *u* finale dans l'intonation est de suggérer la continuation du discours.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Bulevardul Carol I nr. 11, Iaşi
letters@uaic.ro

BDD-A31905 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:54:37 UTC)